

บทที่ 4

วิเคราะห์ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งสันนิษฐานความรับผิดในทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ที่ขัดต่อหลักนิติธรรม

จากการที่ได้ศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายซึ่งบัญญัติให้สันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรม รวมทั้งแนวคิดและเหตุผลในการกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ในบทที่ 2 หลักกฎหมายระหว่างประเทศ หลักกฎหมายต่างประเทศ และบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยในคดีอาญา ตลอดจนบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ในบทที่ 3 แล้ว ในบทนี้ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์ถึงปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ที่ขัดกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) โดยขอนำเสนอบทวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางแก้ไข ปัญหา ในแต่ละประเด็น ดังนี้

4.1 วิเคราะห์ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความผิดทางอาญาของบุคคล ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่กำหนดว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และแนวทางแก้ไขปัญหา

4.1.1 วิเคราะห์ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความผิดทางอาญาของบุคคล ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่กำหนดว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

จากการศึกษาแนวคิดที่กำหนดให้รัฐธรรมนูญมีสถานะความเป็นกฎหมายสูงสุด (Supremacy of Law) ที่กฎหมายทั้งปวงไม่ว่าจะมีมาก่อนหรือหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้ว ย่อมจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้ และรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในรัฐ ซึ่งภายใต้หลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) การตรากฎหมายมาจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มาจากรัฐธรรมนูญ สอดคล้องกับเงื่อนไขทางด้านวัตถุประสงค์ของ

กฎหมายที่จะตราขึ้นมาจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ดังนั้น เพื่อเป็นหลักประกันของความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญที่จะมิให้ถูกละเมิดโดยรัฐหรือผู้ใช้อำนาจอธิปไตย รัฐธรรมนูญในฐานะเป็นองค์กรซึ่งทำหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญไว้เป็นกฎหมายสูงสุด จึงใช้อำนาจในการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ของกฎหมายที่ตราขึ้นโดยองค์กรนิติบัญญัติว่ามีเนื้อหาสาระต้องชอบตามที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้หรือไม่ และหากบทบัญญัติของกฎหมายขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ บทบัญญัตินั้นย่อมเป็นอันใช้บังคับมิได้ ซึ่งจากหลักทั่วไปที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” เป็นข้อสันนิษฐานที่ถูกกำหนดขึ้นโดยผลของกฎหมายรัฐธรรมนูญ อันมีที่มาจากหลักสิทธิมนุษยชน (Human Rights) ถือเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาสากลที่ว่า “บุคคลทุกคนมิใช่ผู้กระทำความผิดทางอาญา (Presumption of Innocence)” เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิดจริงซึ่งมีปัญหาว่า การที่กฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลให้รับผิดชอบไว้ก่อนนั้น เป็นการบัญญัติกฎหมายที่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญหรือไม่ กล่าวคือ การบัญญัติกฎหมายในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ (ระวางโทษทางอาญา) ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” อาทิ ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” หรือตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่ากรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดกับนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย” หรือตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 15 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้รับใบอนุญาตเป็นนิติบุคคลกระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษจำคุกหรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 แก่ไข

เพิ่มเติม พ.ศ. 2551 มาตรา 300 พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจข้อมูลเครดิต พ.ศ. 2545 มาตรา 64 พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 เป็นต้น¹ ซึ่งเป็นบทบัญญัติในลักษณะทำนองเดียวกับพระราชบัญญัติขายตรง และตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” ซึ่งบทบัญญัติในทำนองนี้มักจะมีการกำหนดขึ้นในกรณีที่ความผิดนั้นการแสวงหาพยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิดกระทำได้อย่างลำบาก เพราะเป็นพยานหลักฐานที่อยู่ในความรู้เห็นส่วนตัวของผู้กระทำความผิดฝ่ายเดียว รวมทั้งในบางกรณีเป็นกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติตราออกมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ (Social Legislation) จึงได้กำหนดบทบัญญัติสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาในลักษณะทำนองนี้ โดยผลของบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาในลักษณะดังกล่าว ได้กำหนดให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับผิดชอบทางอาญาโดยทันที และ ผลักภาระการพิสูจน์ (Burden of Proof) ไปให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องนำพยานหลักฐานมาสืบว่าตนมิได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลด้วย อันเป็นการปฏิเสธหรือตัดอำนาจของศาลในการรับฟังพยานหลักฐานของโจทก์ที่นำมาสืบในทางที่อาจจะเป็นคุณประโยชน์ต่อบรรดาผู้แทนนิติบุคคล นอกจากนี้กลับเป็นผลที่ทำให้ฝ่ายนิติบุคคลได้รับสิทธิจากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวในการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์แต่กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาไม่ได้รับการคุ้มครองจากหลักประกันสิทธิเสรีภาพตามข้อสันนิษฐานบทนี้ แต่กลับต้องถูกบทบัญญัติแห่งกฎหมายสันนิษฐานให้ต้องมีความรับผิดชอบอาญาร่วมกับนิติบุคคล เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่มีส่วนร่วมหรือรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นด้วย ผู้เขียนเห็นว่า การกำหนดข้อสันนิษฐานในลักษณะทำนองนี้เป็นการละเมิดต่อหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญาตามที่รัฐธรรมนูญได้รับรองสิทธิของบุคคลให้ได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” ทั้งยังขัดกับหลักการใหญ่ของหลักกฎหมายสากลระหว่างประเทศ ตามปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights) ข้อ 11 (1) ที่กำหนดว่า “บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่า มีความผิดอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการ

¹ โปรดดูบทที่ 3 หัวข้อ 3.3.2.1 กลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่ศาลรัฐธรรมนูญยังมิได้มีคำวินิจฉัยว่า ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ.

สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมายในการพิจารณา โดยเปิดเผย และผู้นั้นได้รับหลักประกันทั้งหลายที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ข้อที่ 14-2 กำหนดว่า “บุคคลทุกคนผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดตามกฎหมาย” ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีโดยการภาคยานุวัติ และมีผลผูกพันประเทศไทยนับตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4 ได้บัญญัติรับรองไว้แล้วว่า “บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ประชาชนชาวไทย เคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทย ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และตามพันธกรณีระหว่างประเทศ ที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ” จึงเป็นพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว และเป็นหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองภายใต้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 นี้ด้วยแล้ว ดังนั้น การกำหนดบทสันนิษฐาน ในลักษณะทำนองนี้ตามกฎหมายฉบับต่างๆ ที่ฝ่ายนิติบัญญัติตราขึ้น โดยกำหนดในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ(ระวางโทษทางอาญา) ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วมหรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” จึงขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” ซึ่งเป็นหลักประกันในการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ

4.1.2 แนวทางแก้ไขปัญหา

การที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลให้ได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” จึงส่งผลให้ฝ่ายนิติบัญญัติต้องตรากฎหมายกำหนดให้บุคคลมีความผิดอาญา โดยที่โจทก์ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำความผิดของจำเลยก่อนไม่ได้ ประกอบกับแนวคิดหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพของบุคคลในทางอาญาตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นการประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลในเรื่องการถูกจับกุม หรือคุมขังบุคคลที่ต้องตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา

รวมทั้งหลักการควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายที่ตราขึ้น โดยองค์กรนิติบัญญัติ ตามแนวคิดของหลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) และหลักนิติธรรม (The Rule of Law) รวมทั้งความเชื่อมโยงของหลักนิติรัฐ กับการยอมรับค่าบังคับของสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลว่าเป็นค่าบังคับในระดับรัฐธรรมนูญ อันมีผลโดยตรงต่อการให้การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลในทางอาญาที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” เพื่อควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย ที่องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติตราขึ้นไม่ให้ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญที่ให้การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานในทางอาญาของบุคคลเอาไว้ดังกล่าว

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่า จากประเด็นปัญหาข้างต้น ขอเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามกฎหมายประเทศอังกฤษ และรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ตามบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม (Amendments) ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 14 รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ค.ศ. 1996 กล่าวคือ หากพิจารณาตามกฎหมายประเทศอังกฤษ ซึ่งแม้ประเทศอังกฤษเป็นประเทศต้นแบบที่ไม่มีรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเหมือนสหรัฐอเมริกา หรือสาธารณรัฐฝรั่งเศส แต่ประเทศอังกฤษมีรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีที่ประชาชนเชื่อถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในลักษณะที่เคารพว่าเป็นรัฐธรรมนูญ ประเทศอังกฤษจึงไม่มีหลักการกำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด เหมือนอย่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่กำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด (Supremacy of Law) และแม้หลักการของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) จะไม่มีการรับรองไว้ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่ในประเทศอังกฤษได้มีการกำหนดความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรในพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ และได้กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในบทบัญญัติแห่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นผลทำให้ฝ่ายจำเลย (ผู้แทนนิติบุคคล) มีหน้าที่ต้องนำเสนอพยานหลักฐาน เพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมาย จึงอาจเกิดข้อสงสัยเรื่องความชอบธรรมของการบัญญัติกฎหมายในลักษณะนี้ แต่เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาในประเทศอังกฤษได้ยึดถือหลัก Presumption of Innocence และในระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) มีการแบ่งภาระการพิสูจน์ออกเป็นภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ (Persuasive Burden) และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน (Evidential Burden) ในคดีอาญานั้น โจทก์จึงมีภาระสองประการ คือ ทั้งภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน ส่วนจำเลยมีหน้าที่เพียงการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น มิได้มีหน้าที่จูงใจให้ศาลเชื่อแต่อย่างใด โดยจำเลยมีสิทธิที่จะไม่ให้การใดๆ เลย หรืออาจจะยกข้อต่อสู้โต้แย้งข้อกล่าวหาของโจทก์ได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวต่อมาในระยะหลังจึงไม่มีการตรากฎหมาย

กำหนดเป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้บริหารนิติบุคคลอีกต่อไป อย่างไรก็ตามในกรณีที่รัฐประสงค์จะกำหนดให้ผู้บริหารนิติบุคคลต้องรับผิดชอบรัฐจะกำหนดความรับผิดชอบของผู้บริหารนิติบุคคลเอาไว้โดยชัดแจ้ง โดยกำหนดองค์ประกอบความผิดไว้ว่า เมื่อผู้บริหารนิติบุคคลมี “ส่วนรู้” ในการกระทำโดยมิต้อง “ลงมือกระทำ” ก็เป็นความผิดแล้ว และกำหนดให้โจทก์เท่านั้นที่มีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำผิดของจำเลย อาทิ ตามกฎหมายอังกฤษ The Companies Act 1967 Section 89(1) ที่กำหนดว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้และพิสูจน์ได้ว่าความผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ หรือโดยความประมาทของผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ หรือบุคคลอื่นใดที่มีฐานะคล้ายคลึงกับบุคคลต่างๆ เหล่านี้ บุคคลนั้นมีความผิดเช่นเดียวกับนิติบุคคล” นอกจากนี้ยังมีการกำหนดการกระทำความผิดของนิติบุคคล และผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะที่ผู้แทนนิติบุคคลจะต้องมีส่วนร่วมรู้เห็นด้วยไว้ในบทบัญญัติลายลักษณ์อักษรตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ กล่าวคือ ในกรณีนิติบุคคลกระทำความผิด และสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือความรู้เห็นเป็นใจ หรือเกิดขึ้นจากความประมาทใดๆ ของผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดในลักษณะเดียวกับบุคคลในตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าวของนิติบุคคล หรือบุคคลใด ซึ่งการกระทำในลักษณะดังกล่าว บุคคลนั้นและนิติบุคคลจะมีความผิด ในกรณีนี้โจทก์มีหน้าที่นำเสนอหลักฐานให้ศาลเห็นถึงการกระทำผิดของนิติบุคคล และของผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดซึ่งดำรงตำแหน่งต่างๆ ของนิติบุคคลที่ตกเป็นจำเลย ซึ่งกฎหมาย ส่วนใหญ่ของอังกฤษ จะมีลักษณะเช่นนี้ อาทิเช่น The Companies Act 2006 Section 1255 หรือพระราชบัญญัติว่าด้วยบริษัท จำกัด ค.ศ. 2006 มาตรา 1255 กำหนดว่า“(1) ในกรณีที่การกระทำความผิดในส่วนนี้ได้กระทำโดยนิติบุคคล หากพิสูจน์ได้ว่าคณะกรรมการ หรือเจ้าหน้าที่ของบริษัท หรือบุคคลที่กระทำการแทนบริษัท ได้ให้ความยินยอมหรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย หรือได้กระทำเพราะความประมาทเลินเล่อบุคคลเช่นว่านั้นย่อมมีความรับผิดชอบทางอาญาเช่นเดียวกับบริษัท และจะต้องถูกพิจารณาและถูกลงโทษเช่นเดียวกับบริษัทด้วย”

นอกจากนี้ ตามกฎหมายสหรัฐอเมริกา รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787 (The Constitution of the United States) ซึ่งมาตรา 6 ได้กำหนดให้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเป็นกฎหมายสูงสุด (Supremacy of Law) และบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (Amendments) ฉบับที่ 5 กำหนดว่า “บุคคลไม่อาจจะพรากไปจากสิทธิเสรีภาพ เว้นแต่จะได้ดำเนินการให้เป็นไปตาม Due Process of Law” หรือ สุนิติกะบวน ซึ่งคือ หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในทางภาคพื้นยุโรป เรียกว่า หลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) โดยสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากหลักสุนิติกะบวน (Due Process of Law) เป็นสิทธิที่รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 ได้ให้การ

คุ้มครองสิทธิของบุคคลในคดีอาญา ซึ่งศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาเคยวางหลักไว้ในคดี *Miranda V. Arizona* ดังกล่าวไว้ในบทที่ 3 แล้ว และได้รับรองสิทธิที่จะไม่ให้การที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตนเอง (Right Against Self-Incrimination) ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “Talking the Fifth” กล่าวคือ การที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดกำหนดข้อสันนิษฐานว่า “ถ้าจำเลยกระทำการอย่างหนึ่ง ซึ่งมีได้มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด แล้วให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยกระทำความผิด เว้นแต่ จำเลยจะสืบทักล้างได้ว่าตนบริสุทธิ์” จึงเป็นการละเมิดสิทธิของจำเลยตามรัฐธรรมนูญในอันที่จะไม่ต้องเบิกความปรักปรำตนเอง เพราะการกำหนดข้อสันนิษฐานเช่นนี้ทำให้จำเลยต้องนำสืบพยานหลักฐานหักล้างว่าตนบริสุทธิ์ จึงเป็นการขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” และตามบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (Amendments) ฉบับที่ 14 ซึ่งมีสาระสำคัญในการให้ความคุ้มครองจากหลักศุนิติกระบวนการในเชิงเนื้อหา (Substantive Due Process) กล่าวคือ บุคคลมีสิทธิที่จะใช้สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานต่างๆ โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐโดยปราศจากเหตุผลที่เหมาะสมและยุติธรรม โดยกฎหมายที่รัฐตราขึ้นมาเพื่อกำหนดความประพฤติของประชาชนนั้น จะต้องเป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาไม่ละเมิดต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ อันเป็นหลักการสำคัญที่ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกาใช้เป็นหลักในการพิจารณาคดี ซึ่งศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกา (United States of Supreme Court) ได้เคยมีคำวินิจฉัยวางหลักไว้ในคดี *Coffin V. United States* ค.ศ. 1895 ยืนยันหลักข้อสันนิษฐานตามกฎหมายว่า จำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยศาลสูงสุดได้วางหลักว่า “ข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายอย่างแท้จริง ถือเป็นหลักการพื้นฐานและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และเป็นหลักการที่ต้องนำมาใช้บังคับในกระบวนการพิจารณาคดีอาญา” ในคดีนี้ศาลสูงสุดได้ตัดสินให้จำเลยที่ 2 ถึงที่ 4 รับผิดร่วมกับจำเลยที่ 1 ฐานเป็นผู้สมรู้ร่วมคิด และเป็นผู้สนับสนุนจำเลยที่ 1 ในการกระทำความผิดอาญาฐานปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตตาม The National Bank Act Section 5209 ลงโทษจำคุกอย่างน้อย 5 ปี แต่ไม่เกิน 10 ปี โดยศาลสูงสุดยืนยันว่า จำเลยที่ 2 ถึงที่ 4 จะต้องรับผิดก็ต่อเมื่อมีการพิสูจน์ได้ว่ามีส่วนร่วมในการกระทำความผิดของจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นประธานกรรมการธนาคาร เป็นต้น

สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ค.ศ. 1996 (The Constitution of the Republic of South Africa) หมวดที่ 2 ว่าด้วยสิทธิพลเมือง มาตรา 35 (3) (h) กำหนดว่า “...บุคคลทุกคนผู้ถูกกล่าวหาว่ามีความผิดอาญามีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม และมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” ซึ่งต่อมาศาลรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ได้มีคำวินิจฉัยไว้ในคดี *State v. Coetzee* ค.ศ. 1997 2 LRC 593 ด้วยมติ 7 ต่อ 4 (เฉพาะในประเด็นนี้) ระบุว่า มาตรา 332 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญา (Criminal Procedure Act)

ที่กำหนดว่า “ให้กรรมการและพนักงานของบริษัทที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดอาญา ต้องรับผิดชอบในความผิดดังกล่าวด้วย เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่ามิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด และมีอาจป้องกันการกระทำความผิดดังกล่าวได้” ขัดต่อหลักการที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ มาตรา 35 (3)(h) นี้ ซึ่งภายหลังจากที่ศาลรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ได้มีคำวินิจฉัยดังกล่าว ต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ดังกล่าว และใช้บังคับอยู่ ณ ปัจจุบัน โดยรัฐธรรมนูญด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 332 กำหนดว่า “การดำเนินคดีกับบริษัท และสมาชิกของสมาคม (1) ... (5) เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะด้วยเกิดจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำใดๆ ของนิติบุคคลให้บุคคลที่เป็นกรรมการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลในเวลาที่มีการกระทำความผิดรับผิดชอบด้วย และจะต้องถูกดำเนินคดีเช่นเดียวกับนิติบุคคล หรืออาจต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด และไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเกิดขึ้นได้”

ดังนั้น จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวของต่างประเทศนั้น ผู้เขียนเห็นว่า ย่อมมีความมุ่งประสงค์ที่ต้องการทำให้บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นแล้วหรือกำลังจะบัญญัติขึ้นหากต้องการกำหนดบทสันนิษฐานความผิดที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาที่ได้รับผิดไว้ก่อน โดยเฉพาะผู้แทนนิติบุคคลก็ต้องกำหนดกรอบหรือวางขอบเขตของบทสันนิษฐานตามกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักสากลที่ให้การรับรองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในคดีอาญาตามหลักทั่วไปที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)”

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาดังนั้น ผู้เขียนขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาว่า ขอให้ผู้มีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยปัญหาว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งมีจำนวนกว่าร้อยฉบับที่กำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เช่น ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 และพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 พระราชบัญญัติการดูแลผลประโยชน์ของคู่สัญญา พ.ศ. 2551 มาตรา 42 และมาตรา 50 เป็นต้น

เป็นบทบัญญัติที่มีข้อความที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” โดยปรับใช้หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในเชิงนิติวิธี (Juristic Method) หรือวิธีทางกฎหมายเพื่อเป็นเหตุผลประกอบแนวทางในการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของบรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคล อันเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาตามที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญา ทั้งนี้ผู้มีสิทธิร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 5 ประกอบมาตรา 45 ได้แก่ ผู้ตรวจการแผ่นดินตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน หรือในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้นนอกวงงานของสภานิติบัญญัติแห่งชาติซึ่งเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาพิพากษาคดี ศาลฎีกา และศาลปกครองสูงสุด โดยมติของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา หรือที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดแล้วแต่กรณีได้ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยชี้ขาดว่าเป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ จึงมีผลให้บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้

4.2 วิเคราะห์ปัญหาข้อสันนิษฐานตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) และแนวทางแก้ไขปัญหา

4.2.1 วิเคราะห์ปัญหาข้อสันนิษฐานตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law)

จากผลการศึกษาคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555² ซึ่งวินิจฉัยความว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคล

² รายละเอียดโปรดศึกษาได้จากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

นั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง (ปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4) เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามมาตรา 6 นั้น ซึ่งคณะกรรมการศาลรัฐธรรมนูญปัจจุบัน มีอยู่ 9 ท่าน ได้วินิจฉัยคดีนี้แล้ว มีความเห็นเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรก (ตุลาการฝ่ายข้างมาก 5 เสียง) เห็นว่า มาตรา 54 ของ พ.ร.บ.ขายตรงฯ นั้น ขัดต่อรัฐธรรมนูญ อาทิเช่น

ความเห็นในคำวินิจฉัยคดีส่วนตัวของ นายสันต์ สร้อยพิสุทธิ์ ประธานศาลรัฐธรรมนูญ เห็นว่า “พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 บัญญัติให้ผู้บริหารของนิติบุคคล ต้องรับโทษในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า มิได้มีส่วนในการกระทำความผิดนั้น เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่เป็นผลให้ผลการพิจารณาพิพากษาไปยังผู้บริหารของนิติบุคคล แม้ข้อสันนิษฐานดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นข้อสันนิษฐานไม่ได้ขาดก็ตาม แต่ตามหลักกฎหมายทั่วไปทางอาญามีเจตนารมณ์ที่จะรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา จึงต้องมีข้อสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด อันสอดคล้องกับหลักปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ทำให้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่า ในคดีอาญาโจทก์มีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบแห่งความผิด ศาลจึงจะลงโทษจำเลยได้ โดยจำเลยอาจนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนหรือไม่ก็ได้ การที่ให้จำเลยต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวเองเพื่อให้พ้นผิด นับว่าเป็นผลร้ายแก่จำเลย ทำให้โจทก์มีภาระการพิสูจน์แต่เพียงว่าจำเลยเป็นกรรมการหรือผู้บริหารของนิติบุคคลซึ่งกระทำความผิดเท่านั้น การบัญญัติกฎหมายในลักษณะดังกล่าวย่อมขัดต่อสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญด้วย ซึ่งในการออกพระราชบัญญัติประเภทนี้ ก็มักจะใช้เหตุผลทำนองเดียวกันว่า พยานหลักฐานต่างๆ จะอยู่กับฝ่ายจำเลยเป็นส่วนใหญ่ จึงผลักภาระไปให้จำเลยเป็นฝ่ายพิสูจน์ตัวเองให้พ้นผิด โดยอ้างว่าจำเลยเป็นฝ่ายรู้ข้อเท็จจริงมากกว่า ทั้งยังอ้างว่าการกระทำดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจหรือความมั่นคงทางสังคม ซึ่งเป็นเหตุผลทั่วไปที่รัฐใช้เป็นข้ออ้างในการออกกฎหมายที่มีลักษณะเช่นนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวมา จึงมีความเห็นว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง”

ความเห็นในคำวินิจฉัยคดีส่วนตัวของ นายเจริญ ภักดีธนากุล ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เห็นว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิด จนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์หักล้างข้อสันนิษฐานดังกล่าวได้ อันเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักนิติธรรมและสิทธิ

มนุษย์ชน เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติดังกล่าวเป็นข้อสันนิษฐานที่มีผลเป็นการสันนิษฐานความผิดของจำเลย โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อนเลย แต่กลับนำเอาการกระทำของผู้อื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยต้องรับผิดและรับโทษทางอาญา เพราะการสันนิษฐานว่า ถ้าผู้ที่กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ก็ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น โดยที่โจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำและเจตนาของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลแต่อย่างใด คงพิสูจน์เพียงว่า นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้และจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลดังกล่าวเท่านั้น กรณีจึงเป็นการสันนิษฐานไว้ก่อนว่า กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นได้กระทำความผิดด้วย อันมีผลเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ไปยังกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นทั้งหมดทุกคน บทบัญญัตินี้ดังกล่าวจึงถือเป็นการสันนิษฐานความผิดของจำเลยโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข มิใช่สันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำบางอย่างบางประการของจำเลยแล้วเท่านั้น จึงขัดต่อหลัก Presumption of Innocence ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ที่ได้วางหลักไว้ว่า ผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าบุคคลเหล่านั้นได้กระทำความผิดตามกฎหมาย ทั้งยังเป็นการขัดต่อหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญา และหลักนิติธรรม ซึ่งมีหลักการว่า ในคดีอาญาโจทก์มีภาระต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำผิดของจำเลย โดยจำเลยไม่จำเป็นต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นว่าบทบัญญัติมาตรา 54 แห่งพระราชบัญญัติขายตรง และตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานความผิดทางอาญาของจำเลย โดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง และมาตรา 3 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับมิได้ตาม มาตรา 6” นอกจากนี้ ความเห็นในคำวินิจฉัยคดีส่วนตนของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ อีก 3 ท่าน คือ นายเฉลิมพล เอกอรุณ นายชัช ชลวร และนายบุญส่ง กุลบุปผา ก็ได้ให้เหตุผลในแนวทางเดียวกันว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีส่วน

เกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ชัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง เช่นกัน

ในขณะที่คณะตุลาการอีกฝ่ายหนึ่ง (ตุลาการฝ่ายข้างน้อย 4 เสียง) เห็นว่า มาตรา 54 ไม่ชัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ อาทิเช่น

ความเห็นในคำวินิจฉัยคดีส่วนตนของนายอุดมศักดิ์ นิติมนตรี ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ รัฐ เห็นว่า “เนื่องเพราะนิติบุคคลนั้นเป็นเพียงบุคคลอันกฎหมายสมมุติขึ้นให้มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา ฉะนั้น การกระทำและการแสดงเจตนาใดของนิติบุคคล จึงจำเป็นต้องกระทำโดยผู้แทนนิติบุคคล นิติบุคคลโดยสภาพไม่อาจกระทำความผิดที่มีโทษอาญาได้ด้วยตนเอง แต่ต้องอาศัยการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลที่กระทำในนามของนิติบุคคลทั้งสิ้น ฉะนั้น ความผิดที่นิติบุคคลกระทำจึงมีที่มาจากผู้แทนนิติบุคคลอันเป็นบุคคลธรรมดาโดยแท้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 70 วรรคสอง “ความประสงค์ของนิติบุคคลย่อมแสดงออกโดยผู้แทนของนิติบุคคล” การที่พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 บัญญัติให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย อันเป็นการสันนิษฐานข้อเท็จจริงว่า ผู้นั้น รู้เห็นเกี่ยวข้องกับการกระทำผิด มิใช่เป็นการสันนิษฐานความผิดแต่อย่างใด จึงเป็นการบัญญัติที่ชอบแล้ว อย่างไรก็ดี อาจมีกรณีที่กรรมการบางคนมิได้มีส่วนรู้เห็นกับการกระทำความผิดนั้นด้วย จึงได้บัญญัติให้ทางแก้ไขเยียวยาแก่กรรมการผู้นั้นที่จะพิสูจน์หักล้างข้อเท็จจริง ที่กฎหมายสันนิษฐานไว้ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดนั้นด้วย ซึ่งหากพิสูจน์ได้ก็ย่อมไม่มีความผิด การบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้จึงมีเหตุผลและชอบธรรมแล้ว”

ความเห็นในคำวินิจฉัยคดีส่วนตนของ นายสุพจน์ ไข่มุกด์ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เห็นว่า “เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล...” หมายถึง เป็นกรณีที่โจทก์ได้ยื่นฟ้องนิติบุคคล และศาลได้พิจารณาแล้วเห็นว่า นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องได้รับโทษ ประกอบกับคำว่า “ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบ ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ...” หมายถึงว่า นิติบุคคลซึ่งเป็นบุคคลสมมุติตามกฎหมาย การกระทำใดๆ ที่จะไปละเมิดต่อกฎหมาย จึงต้องกระทำโดยบุคคลธรรมดาผู้มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคลนั้นๆ ซึ่งบุคคลดังกล่าวอาจเรียกชื่อเป็นกรรมการผู้จัดการ หรือผู้จัดการ หรืออาจเรียกชื่อ เป็นอย่างอื่นแต่เป็นบุคคลซึ่งต้องรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น สุดแต่ที่นิติบุคคลนั้นจะกำหนดให้ผู้มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคลใช้ชื่อเรียกว่าอย่างไร พิจารณาแล้วเห็นว่า เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 หาได้

บัญญัติให้การรณการของนิติบุคคลทุกคนต้องมาร่วมรับผิดชอบกับผู้ที่มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคลไม่ จึงมิใช่การสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด ที่จะขัดหรือแย้งต่อ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง” นอกจากนี้ความเห็นใน คำวินิจฉัยคดีส่วนตนของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญอีก 2 ท่าน คือ นายเจริญ อินทจาร นายนุรักษ์ มา ประณีต ก็ได้ให้เหตุผลในแนวทางเดียวกันว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรค สอง

เนื่องจากความเห็นของฝ่ายแรกมี 5 ท่าน ในขณะที่ฝ่ายหลังมี 4 ท่าน คำวินิจฉัย ศาลรัฐธรรมนูญ จึงวินิจฉัยออกมาเป็นว่า มาตรา 54 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ซึ่งคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญในฉบับต่อๆ มาอีกหลายคำวินิจฉัยได้วางหลักการวินิจฉัยในทำนองเดียวกัน เช่น คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 5/2556³ วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติสิทธิ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ ตามมาตรา 6 คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 10/2556⁴ วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติการประกอบ กิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 78 เป็นบทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามมาตรา 6 และคำวินิจฉัยของ ศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 11/2556⁵ วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ.2509 มาตรา 28/4 เป็น บทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ประกอบมาตรา 3 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตาม มาตรา 6 รวมทั้งคำวินิจฉัยของศาล รัฐธรรมนูญ ที่ 19-20/2556⁶ วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติปู้ย พ.ศ. 2518 มาตรา 72/5 เป็นบทบัญญัติที่ ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้ บังคับมิได้ตาม มาตรา 6 ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยในทำนองเดียวกันว่า บทบัญญัติในลักษณะ ดังกล่าวเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคล มาเป็นเงื่อนไขสันนิษฐานให้รับผิดชอบทางอาญา มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบ ความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำความผิดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ ความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา และขัดกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญา

³ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข.

⁴ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 10/2556 ในภาคผนวก ค.

⁵ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 11/2556 ในภาคผนวก ง.

⁶ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 19 - 20/2556 ในภาคผนวก จ.

ต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด ซึ่งทำให้บุคคลดังกล่าวอาจถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพ เช่น ถูกจับกุมหรือคุมขังโดยไม่มีพยานหลักฐานตามสมควร ในเบื้องต้นว่าบุคคลนั้นได้กระทำหรือมีเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับความผิดที่ถูกกล่าวหาอีกด้วย ซึ่งจากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญดังกล่าว ได้วางหลักการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ด้วยแล้ว

จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยได้มีการตรากฎหมายออกมาใช้บังคับซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายมหาชนจำนวนมาก เพื่อเอาผิดทางอาญาแก่บุคคลธรรมดา ซึ่งเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนของนิติบุคคล ในลักษณะที่เป็นการสันนิษฐานให้บรรดาผู้แทนนิติบุคคลเหล่านั้น ต้องรับผิดชอบทางอาญาไว้ก่อน กล่าวคือ มีการตรากฎหมายโดยบัญญัติถ้อยคำในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ(ระวางโทษทางอาญา) ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เช่น พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 พระราชบัญญัติการประกอบกิจการพลังงาน พ.ศ. 2550 มาตรา 141 พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 153 พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มาตรา 300 พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 และ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72 เป็นต้น มีปัญหาทางกฎหมายว่าบทบัญญัติในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม(The Rule of Law) ตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือไม่ ซึ่งเป็นปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรม โดยเฉพาะบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังกล่าว ได้กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ในส่วนของบทบัญญัติที่กำหนดให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ(ระวางโทษทางอาญา) ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ซึ่งเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ไปให้จำเลยซึ่งเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล ต้องเป็นฝ่ายมีการ

พิสูจน์พยานหลักฐานว่าตนมิได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ขัดกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองไว้หรือไม่ อย่างไร

4.2.2 แนวทางแก้ไขปัญหา

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวข้างต้น นักกฎหมายได้มีความเห็นเป็นสองฝ่าย ดังนี้

ฝ่ายแรก มีความเห็นว่า การกำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะที่ว่า ถ้าผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หรือผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้นร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ขัดต่อรัฐธรรมนูญตามหลัก Presumption of Innocence เพราะว่าบทสันนิษฐานอย่างนี้เท่ากับสันนิษฐานว่ากรรมการผู้จัดการ หรือผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้นกระทำความผิดด้วย แล้วผลภาระการพิสูจน์มาให้บุคคลเหล่านี้ต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้พ้นผิด⁷ รวมทั้งยังขัดต่อหลัก “ไม่มีความผิดไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย (Nullum Crimen, Nulla Poena Sine Lege)” ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของการปกครองโดยกฎหมาย และประชาธิปไตยทางเนื้อหา ที่ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันที่ได้บัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้โดยไม่เลือกฐานะหรือตำแหน่ง ทั้งนี้ เพราะการกระทำตามข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานนั้น ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด นอกจากนั้น ยังเป็นการละเมิดเอกสิทธิ์ของจำเลยในอันที่จะไม่เบิกความปรักปรำตนเอง (Privilege Against Self-Incrimination) เพราะการกำหนดข้อสันนิษฐานเช่นนี้ทำให้จำเลยต้องอ้างตนเองเป็นพยานเพื่อนำสืบให้พ้นจากข้อสันนิษฐานตามกฎหมายดังกล่าว

ฝ่ายที่สอง มีความเห็นว่า การกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่เป็นโทษแก่จำเลยในทำนองนี้ในพระราชบัญญัติต่างๆ ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญที่รับรองหลัก Presumption of Innocence เพราะข้อสันนิษฐานดังกล่าวไม่ได้บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดตั้งแต่เบื้องต้นก่อนที่จะนำสืบตามเงื่อนไขของข้อสันนิษฐาน กล่าวคือ ยังคงต้องสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะนำสืบข้อเท็จจริงได้⁸ และถ้าขัดต่อรัฐธรรมนูญแล้วประเทศไทยจะอยู่ในสภาพที่เกิดวิกฤตทางกฎหมายครั้งใหญ่ เพราะกฎหมายสำคัญๆ ของประเทศจำนวนหลายฉบับจะมีปัญหาการบังคับใช้ขึ้นมาทันที และฝ่ายนี้ยังมีความเห็นว่า การกำหนดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมิได้เป็นการขัดต่อหลักที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “บุคคลทุกคนเป็น

⁷ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก. นอกจากนี้ ศาลรัฐธรรมนูญยังได้มีคำวินิจฉัยในแนวทางเดียวกันในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2556 ในภาคผนวก ค. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556 ในภาคผนวก ง. และคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 19 - 20/2556 ในภาคผนวก จ.

⁸ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ค 2/2494 ในภาคผนวก ฉ.

ผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” หรือเป็นการแทรกแซงความเป็นอิสระในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน (Free Evaluation of Evidence) แต่อย่างไร เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2578 มาตรา 6 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ใดอยู่ในวงเล่นอันขัดต่อบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้...ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเล่นด้วย” โดยข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมีบทบาทเพียงแนวทางการรับฟังพยานแวดล้อมอันหนึ่ง ซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติได้บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยศาลต้องนำเอาข้อสันนิษฐานตามกฎหมายไปใช้ร่วมกับการชั่งน้ำหนักพยานแวดล้อมอื่น ซึ่งได้เข้ามาสู่กระบวนการพิจารณาของศาลเอง ศาลไม่อาจใช้ข้อสันนิษฐานเพียงอย่างเดียว เพื่อนำไปลงโทษจำเลยได้ และแม้โจทก์จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานได้แล้ว หากศาลยังมีข้อสงสัยในประเด็นหนึ่งประเด็นใดอันทำให้เห็นว่าจำเลยน่าจะได้กระทำความผิด ศาลต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย โดยถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่อย่างไรก็ดี ฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีอำนาจกำหนดข้อสันนิษฐานเอาไว้ในกฎหมายสารบัญญัติตามอำเภอใจแต่อย่างไร

จากการศึกษาของผู้เขียน มีความเห็นสอดคล้องกับฝ่ายแรก เนื่องจากตามแนวความคิดและหลักการสำคัญของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” นั้น มีขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรม โดยผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาจะต้องได้รับโอกาสต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการต่อสู้คดีของตนอย่างเต็มที่ ตามขั้นตอนและกระบวนการของกฎหมาย การจำกัดโอกาสหรือปิดกั้นมิให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยนำพยานเข้าสืบพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนจะกระทำมิได้ หลักการพื้นฐานในข้อนี้จึงป้องกันมิให้ผู้มีอำนาจรัฐรวบรัดใช้อำนาจเบ็ดเสร็จในการจับกุม คุมขัง หรือลงโทษผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาโดยไม่ผ่านกระบวนการต่อสู้คดีในศาลของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งหลักการตามข้อสันนิษฐานที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” นี้ เป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาที่มีหลักการว่า “ในคดีอาญา โจทก์มีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของผู้ต้องหาหรือจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้” โดยผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนหรือไม่ก็ได้ และตราใด ที่ยังไม่มีคำพิพากษานั้นถึงที่สุดแสดงว่าได้กระทำความผิด บุคคลนั้นจะได้รับความคุ้มครองตลอดไป เจ้าหน้าที่ของรัฐจะปฏิบัติต่อผู้ต้องหาหรือจำเลยเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ ซึ่งในการกำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะที่ให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของ

นิติบุคคลดังกล่าวนั้น เป็นการกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาที่เป็นผลให้มีการผลักภาระการพิสูจน์ไปยังจำเลยซึ่งเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น จึงไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาดังกล่าวข้างต้น

ดังนั้น ผู้เขียนเห็นควรเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นว่า เนื่องจากข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นการกำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ในเรื่องของการรับฟังพยานแวดล้อมกรณีอยู่ส่วนหนึ่งด้วย เพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำการอันกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด ข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานจึงต้องมีนัยแห่งการเป็นพยานแวดล้อม นั่นคือต้องมีความสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงที่กฎหมายสันนิษฐาน (Presumed Fact) ในลักษณะที่ทำให้เห็นได้ว่า เมื่อมีข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขเกิดขึ้นก็มีความเป็นไปได้มากกว่าจะมีข้อเท็จจริงที่กฎหมายสันนิษฐานเกิดขึ้น ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งมีลักษณะดังกล่าวจึงจะถือว่ามีความชอบธรรมในการฝ่ายนิติบัญญัติจะกำหนดไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรได้ ดังนั้น การที่ฝ่ายนิติบัญญัติจะตรากฎหมายมากำหนดบทสันนิษฐานตามกฎหมายให้เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญานั้น มิใช่จะกระทำได้ตามอำเภอใจ หากแต่ต้องอยู่ภายในกรอบของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ซึ่งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง ได้เคยบัญญัติว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้บัญญัติคำว่า “หลักนิติธรรม” ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมในรัฐธรรมนูญไว้แล้ว ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2557 คำว่า “หลักนิติธรรม” ได้ปรากฏตัวขึ้นอีกในมาตรา 35(6) อีกทั้งหลักนิติธรรมยังมีค่าบังคับเหนือกว่ารัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดอีกด้วย ดังนั้น หากฝ่ายนิติบัญญัติมีความจำเป็นที่จะต้องตรากฎหมายมากำหนดบทสันนิษฐานให้เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาแล้ว ถ้าหากเป็นการกำหนดข้อสันนิษฐานที่มี Rational Connection หรือมีความเกี่ยวเนื่องหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผลระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของข้อสันนิษฐาน (Basic Facts) กับข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) หรือข้อเท็จจริงที่ถูกสันนิษฐาน กล่าวคือ ถ้าข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไข นั้นมีอยู่ ข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานย่อมมีอยู่ด้วย แต่ถ้าข้อสันนิษฐานใดไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไข กับข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานในระดับดังกล่าวศาลจะถือว่าข้อสันนิษฐานนั้นตกเป็นโมฆะ เพราะขัดต่อกระบวนการยุติธรรม (คดี Tot v. United States 319 U.S. 473 (1945)) เช่น ผู้ที่ไปปรากฏตัวในโรงกลั่นสุราเถื่อน กฎหมายสันนิษฐานได้ว่าเป็นผู้ร่วมประกอบการค้าสุรา (คดี United States v. Gainey

380 U.S. 63 (1965)) แต่ยังไม่พอสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าของโรงกลั่น ซึ่งเป็นความผิดอีกฐานหนึ่ง (คดี United States v. Romano 382 U.S.136(1965)) ซึ่งหลักดังกล่าวนี้เป็นสาระสำคัญของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ดังมีคดีตัวอย่างตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดอยู่ในวงการเล่นอันขัดต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ หรือขัดต่อข้อความในกฎกระทรวง หรือใบอนุญาตซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเล่นด้วย เว้นแต่ ผู้ซึ่งเพียงแต่ดูการเล่นในงานรื่นเริงสาธารณะ หรือในงานนักขัตฤกษ์ หรือในที่สาธารณะสถาน” ซึ่งเกิดข้อโต้แย้งว่ากฎหมายการพนันมาตราดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาไม่มีความผิดหรือไม่ ที่ต่อมาคณะตุลาการรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ต. 2/2494⁹ ได้มีคำวินิจฉัยชี้ขาดข้อโต้แย้งนี้ไว้แล้ว ความว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดนั้น มีความหมายเพียงว่าในคดีอาญาทั้งปวงต้องถือว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาหักล้างข้อสันนิษฐานนั้นได้ ฉะนั้น กฎหมายใดที่บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดแต่เบื้องต้นที่เดียวบทกฎหมายนั้นย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญและเป็นอันใช้บังคับมิได้ กล่าวคือ คงต้องสันนิษฐานว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่าจำเลยได้เข้าไปอยู่ในวงเล่นการพนัน แต่กรณีเช่นนี้มีได้มีการสันนิษฐานใดๆ ในเบื้องต้นก่อนที่โจทก์จะนำพยานมาสืบอันจะทำให้ขัดกับรัฐธรรมนูญ ดังนั้น การที่กฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานไว้ว่า ผู้ใดอยู่ในวงพนัน ให้สันนิษฐานว่าเขาร่วมเล่นพนันด้วย กล่าวคือ การที่เขาอยู่ในวงพนันเป็น Basic Facts กฎหมายจึงสันนิษฐานให้ได้ว่าเขาร่วมเล่นพนันในวงนั้นด้วยเป็น Presumed Fact ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ Basic Facts กับ Presumed Fact มีความเกี่ยวเนื่องหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) จึงส่งผลให้กฎหมายที่วางบทสันนิษฐานเป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาบทนี้ ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และมีผลไปเปลี่ยนภาระการพิสูจน์ได้ ทั้งยังสอดคล้องกับหลักสากลตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อ 14-2 กำหนดว่า “บุคคลทุกคนผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดตามกฎหมาย” ที่ต่อไปศาลรัฐธรรมนูญอาจใช้เป็นแนวทางประกอบการวิเคราะห์ว่ากฎหมายฉบับต่างๆ ที่มีบทบัญญัติสันนิษฐานความผิดเป็นโทษ แก่จำเลยในคดีอาญานั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ และหลักนิติธรรม (The Rule of Law) หรือไม่ ต่อไป

อนึ่ง สำหรับปัญหาว่ากรณีบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บัญญัติความผิดเคร่งครัด (Strict Liability) ในทางอาญาในลักษณะที่ว่า “เมื่อผู้จัดการ หรือผู้มีอำนาจกระทำการแทน

⁹ รายละเอียดโปรดศึกษาจาก คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ (ซึ่งมิใช่ศาลรัฐธรรมนูญ) ที่ ต. 2/2494 ในภาคผนวก จ.

นิติบุคคลใดปล่อยให้นิติบุคคลนั้นกระทำความผิดกฎหมาย ให้ถือว่าเป็นความผิดด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ยกเว้นความรับผิดชอบได้นั้น” ผู้เขียนเห็นว่า จากการศึกษาแนวคิดและสาระสำคัญของบทสันนิษฐานตามกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานได้แยกเป็น บทสันนิษฐานเด็ดขาด กับบทสันนิษฐานเบื้องต้น กล่าวคือ ถ้าเป็นบทสันนิษฐานเด็ดขาด (Absolute or Irrebuttable Presumption) นั้น ไม่มีผลกระทบต่อเรื่องที่น่าสืบ และไม่มีผลเปลี่ยนภาระการพิสูจน์จากฝ่ายโจทก์ให้ตกไปอยู่กับฝ่ายจำเลย มีผลอย่างเดียวคือ ทำให้ข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐานเด็ดขาดนั้นกลายเป็นข้อเท็จจริงที่คู่ความไม่อาจโต้แย้งได้เป็นอย่างอื่นได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84(2) ส่วนบทสันนิษฐานเบื้องต้น (Rebuttable Presumption) หรือข้อสันนิษฐานเบื้องต้นนั้น เป็นข้อสันนิษฐานที่ถูกพิสูจน์หักล้างได้และไม่ว่าจะเป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย หรือข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง ย่อมมีผลเป็นการเปลี่ยนภาระการพิสูจน์ได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 ซึ่งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นนั้น ถ้าเป็นข้อสันนิษฐานที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญา ย่อมมีปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าเป็นบทบัญญัติที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ กล่าวเฉพาะสำหรับบทสันนิษฐานเด็ดขาด หรือบทบัญญัติความผิดเคร่งครัด (Strict Liability) ในทางอาญา เช่น ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 15 วรรคสอง บัญญัติว่า “การผลิต นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภท 1 ตามปริมาณดังต่อไปนี้ ให้ถือว่าเป็นการผลิต นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย...” เคยมีปัญหาข้อโต้แย้งว่า ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 33 หรือไม่ ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัย ที่ 11/2544 ได้วินิจฉัยความว่า การที่กฎหมายกำหนดปริมาณยาเสพติดให้โทษในประเภท 1 เป็นเพียงเกณฑ์เปรียบเทียบสำหรับฐานความผิดที่จะนำไปสู่การลงโทษเท่านั้น กล่าวคือ ไม่ว่าจะมียาเสพติดให้โทษในประเภท 1 ไว้เพื่อเสพหรือไม่ก็ตาม หากมีไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติต้องรับโทษตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ฉะนั้น จากการศึกษาของผู้เขียนจึงเห็นว่า บทบัญญัติความผิดเคร่งครัด (Strict Liability) ที่กำหนดขึ้นในบทบัญญัติแห่งกฎหมายฉบับต่างๆ จึงมิใช่ข้อสันนิษฐานความผิดของจำเลยในคดีอาญา เพราะไม่มีผลเปลี่ยนภาระการพิสูจน์จากฝ่ายโจทก์ให้ตกไปอยู่กับฝ่ายจำเลย จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) แต่ประการใด

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ ผู้เขียนขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาว่า ประชาชนสามารถใช้สิทธิยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดินตามพระราช

บัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ.2542 มาตรา 14(1) ซึ่งผู้ตรวจการแผ่นดินมีอำนาจในการสำรวจและรวบรวมกฎหมายทุกฉบับที่มีบทบัญญัติในลักษณะทำนองเดียวกัน เมื่อเห็นว่ามีการบัญญัติแห่งกฎหมายใดมีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ให้เสนอเรื่องพร้อมด้วยความเห็นต่อศาลรัฐธรรมนูญโดยไม่ชักช้า เพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะเดียวกัน และมีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีข้อความขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” เพื่อให้บทบัญญัติมีผลเป็นอันใช้บังคับมิได้ต่อไป

4.3 วิเคราะห์ปัญหาหลักประกันในการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ให้นับนิษฐานไว้ก่อน ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ และแนวทางแก้ไขปัญหา

4.3.1 วิเคราะห์ปัญหาหลักประกันในการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ให้นับนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ

โดยที่นานอารยประเทศได้ให้การยอมรับหลักการของข้อสันนิษฐานที่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ซึ่งปรากฏตามคำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 (Declaration of the Rights of Man and of the Citizen) ซึ่งต่อมาก็ได้นำหลักการดังกล่าวมาบัญญัติรับรอง(ในส่วนของอารัมภบท) ไว้เป็นส่วนหนึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ.1958 ตามคำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ข้อ 9 กำหนดว่า “บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการประกาศว่ามีความผิด ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องจับกุมผู้ใด การใช้กำลังโดยไม่จำเป็นเพื่อให้ได้ตัวบุคคลนั้นมา ย่อมมีความผิดต้องรับโทษตามกฎหมาย” ตามคำประกาศฯ ข้อ 9 นี้ การให้ความคุ้มครองสิทธิตามธรรมชาติทั้งหลายของมนุษย์แต่ละคน รัฐหรือสังคมเป็นเพียงผู้ประกันสิทธินั้นให้มนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความมั่นคงปลอดภัยที่จะไม่ให้รัฐใช้อำนาจกำหนดโทษ และจับกุมบุคคลโดยมิชอบ อันเป็นการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในทางอาญา ซึ่งเป็นสิทธิเสรีภาพในร่างกายประการหนึ่งที่รัฐต้องให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา กล่าวคือ ก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด แสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดนั้นมิได้ และโดยที่คำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ฉบับนี้ เป็นรากฐานของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948

(Universal Declaration of Human Rights) ตามข้อ 11 (1) กำหนดว่า “บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่ามีความผิดอาญามีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมายในการพิจารณาโดยเปิดเผย และผู้นั้นได้รับหลักประกันทั้งหลาย ที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” ตามข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ ซึ่งมีที่มาจากหลักสิทธิมนุษยชน (Human Rights) อันถือเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาสากลที่ว่า บุคคลทุกคนมิใช่ผู้กระทำความผิดทางอาญา เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย ซึ่งประเทศไทยเพียงแต่ลงมติสนับสนุนเท่านั้น ต่อมา มีพันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายบัตรสหประชาชาติ ได้กล่าวถึงสาระของสิทธิในส่วนที่เป็นสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ได้รับรองบทสันนิษฐานที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ไว้ในข้อที่ 14-2 กำหนดว่า “บุคคลทุกคน ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย” และตามธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 (Rome Statute of the International Criminal Court) ซึ่งประเทศไทยมิได้เป็นภาคี ได้รับรองหลักข้อสันนิษฐานเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of innocence) ในข้อ 66 ว่า “(1) บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ในศาลฯ ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมายที่ใช้บังคับ (2) อัยการมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ความผิดของจำเลย (3) ในการพิพากษาลงโทษจำเลย ศาลฯ ต้องแน่ใจว่า จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดโดยปราศจากความสงสัยตามสมควร” ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนาม เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2543 แต่ยังมีได้ให้สัตยาบันเนื่องจากจะต้องพิจารณาการดำเนินการตามขั้นตอนภายในประเทศก่อน

ปัญหาว่า ณ ปัจจุบันเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ถูกยกเลิกตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 เรื่อง การสิ้นสุดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ไปแล้วนั้น สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ตามที่เคยบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง จะถูกยกเลิกไปด้วย และไม่สามารถตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรม หรือไม่ อย่างไร รวมทั้งจะนำหลักกฎหมายระหว่างประเทศมาใช้เป็นเหตุผลประกอบแนวทางการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายในการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญได้หรือไม่ อย่างไร

4.3.2 แนวทางแก้ไขปัญหา

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาข้างต้น ผู้เขียนเห็นควรเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะที่ ๓ ปัจจุบันภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131/ตอนที่ 55 ก/หน้า 1) มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 22 กรกฎาคม 2557 เป็นต้นมา ในมาตรา 4 ได้บัญญัติว่า “บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ประชาชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้” ซึ่งตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ณ ปัจจุบัน คือ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีโดยการภาคยานุวัติ และมีผลผูกพันประเทศไทยนับแต่วันที่ 30 มกราคม 2540 เป็นต้นมา ฉะนั้น จึงทำให้สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อที่ 14 - 2 ที่กำหนดว่า “บุคคลทุกคนผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย” ซึ่งเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญาที่ได้รับความคุ้มครองภายใต้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 นี้ด้วยแล้ว อย่างไรก็ตาม สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และจะปฏิบัติต่อบุคคลเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดก่อนมีคำพิพากษามีได้นี้ ได้รับรองโดยการบัญญัติขึ้นเป็นครั้งแรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับต่อมาทุกฉบับจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ได้บัญญัติรับรองไว้ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด”

ทั้งนี้ จากการศึกษาของผู้เขียน มีความเห็นว่า หลักประกันในการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาไม่มีความผิด ตามคำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 และตามธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญาตามข้อสันนิษฐานที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) นี้ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ

สิทธิที่จะนิ่ง (Passive Right) กล่าวคือ ผู้ถูกกล่าวหาไม่อาจถูกบังคับให้ต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อที่จะดำเนินคดีทางอาญาแก่ตนเอง การที่จะให้หลักประกันดังกล่าวแก่ผู้ถูกกล่าวหาเกิดผลในทางปฏิบัติ จึงต้องให้สิทธิแก่ผู้ถูกกล่าวหาที่จะนิ่งโดยจะต้องไม่มีผลร้ายใดๆ เกิดขึ้นแก่ผู้ถูกกล่าวหา หากคนได้ใช้สิทธิที่จะนิ่งดังกล่าว โดยผู้ถูกกล่าวหาจะต้องมีเสรีภาพที่จะให้การ หรือไม่ให้การก็ได้ และถ้าจะให้การแล้วจะให้การอย่างไรก็ได้ และสามารถที่จะตัดสินใจด้วยตนเองได้อย่างอิสระว่าจะให้การเป็นผลร้ายแก่ตนเองหรือไม่ ซึ่งสิทธิที่จะนิ่งของผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นผลมาจากการที่ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น ย่อมส่งผลให้ภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงถือเป็นภาระของฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐ(พนักงานอัยการ โจทก์) และไม่อาจที่จะผลักภาระการพิสูจน์ดังกล่าวไปให้แก่ผู้ถูกกล่าวหา(ผู้ต้องหาหรือจำเลย) ได้ ผู้ถูกกล่าวหาจะต้องไม่ถูกทำให้ต้องรู้สึกว่าเขาเองมีหน้าที่ จะต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน และทำให้ต้องให้การอย่างใด ออกมา ดังนั้น ผู้เขียนเห็นควรเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นว่า หากบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติตราขึ้นฉบับใดหรือบทใด กำหนดให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับการกระทำความผิดนั้นด้วย ซึ่งมีลักษณะเป็นการวางบทสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ถ้านิติบุคคลกระทำความผิด บุคคลเหล่านี้ก็กระทำความผิดด้วย โดยโจทก์(พนักงานอัยการ) ไม่จำเป็นต้องมีภาระการพิสูจน์ว่าบุคคลเหล่านี้จะมีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลดังกล่าวด้วยแล้ว แต่กลับผลักภาระการพิสูจน์ไปให้จำเลยซึ่งเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น เป็นฝ่ายมีภาระการพิสูจน์ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นด้วย เป็นการขัดหรือแย้งต่อหลักการของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) นอกจากนี้ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ฉบับนี้¹⁰ เป็นคำวินิจฉัยแรกที่ศาลรัฐธรรมนูญไทย ได้อ้างอิงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิก และมีผลผูกพันประเทศไทยนับแต่วันที่ 30 มกราคม 2540 เป็นเหตุผลประกอบข้อวินิจฉัยว่า มาตรา 54 แห่งพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขัดต่อหลักนิติธรรม และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

¹⁰ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง แต่อย่างไรก็ตาม ในประเด็นปัญหานี้มีความเห็นจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์เดช สรุโณยิต นักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน ซึ่งมีความเห็นต่างออกไปว่า การเขียนคำวินิจฉัยของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญตามคำวินิจฉัยที่ 12/2555 ฉบับนี้ น่าจะมีข้อความไม่ครบถ้วน กล่าวคือ มีการอ้างอิงบทบัญญัติข้อ 11 ของปณิญาสาเกล้าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 ไว้อย่างชัดเจน แต่สำหรับคดีการระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งผูกพันประเทศไทยโดยตรงในฐานะรัฐภาคี กลับเป็นเพียงการกล่าวอ้างอย่างลอย ๆ มิได้อ้างอิงระบอบบทบัญญัติข้อ 14 วรรคสอง ไว้อย่างแต่อย่างใด แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น คือ ถึงแม้ในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญจะได้ระบอบบทบัญญัติข้อ 14 วรรคสอง ของคดีการระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 ไว้อย่างชัดเจนก็ตาม แต่จากการที่คดีการระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 มีผลผูกพันประเทศไทยโดยตรงในฐานะรัฐภาคี และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้มีบทบัญญัติรับรองไว้ด้วยแล้ว จึงเป็นหลักการที่ศาลรัฐธรรมนูญสามารถใช้อ้างประกอบการวินิจฉัยตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายในการวินิจฉัยตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญ ที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือข้อสันนิษฐานที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ได้ และย่อมครบถ้วนในการอ้างหลักกฎหมายประกอบการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด อันเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่ได้รับการยอมรับในนานอารยประเทศและระดับระหว่างประเทศแล้ว

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นว่า ในการที่ศาลจะใช้บทบัญญัติแห่งกฎหมายบังคับแก่คดีใด ถ้าศาลเห็นเองหรือคู่ความโต้แย้งพร้อมด้วยเหตุผลว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญและยังไม่มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวกับบทบัญญัตินั้น ให้ศาลส่งความเห็นเช่นนั้นตามทางการเพื่อศาลรัฐธรรมนูญจะได้พิจารณาวินิจฉัยว่าบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของบรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคล มีข้อความที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” ทั้งนี้ ตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

ไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 234 ได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้เช่นเดียวกันกับ มาตรา 211 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

4.4 วิเคราะห์ปัญหาการกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติตามหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดอาญาของ จำเลยให้ครบองค์ประกอบความผิด และแนวทางแก้ไขปัญหา

4.4.1 วิเคราะห์ปัญหาการกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลตาม หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดอาญาของจำเลยให้ครบองค์ประกอบความผิด

จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่าปัจจุบันมีพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เป็นจำนวนหลายร้อยฉบับซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายมหาชน ที่กำหนดบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลให้มีความรับผิดไว้ก่อน โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยที่เป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล แต่หลักการการพิสูจน์ไปยังฝ่ายจำเลย ที่หากจะพ้นความรับผิดชอบทางอาญาได้ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ในที่นี้ผู้เขียนขอยกกลุ่มตัวอย่างเช่น ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 พระราชบัญญัติการประกอบกิจการพลังงาน พ.ศ. 2550 มาตรา 141 พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 153 พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มาตรา 300 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72 เป็นต้น ที่กำหนดบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน บรรดาพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกฎหมายที่ตราออกมาโดยมีวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์เพื่อพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภคที่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจน้อยกว่าผู้ผลิต เป็นกฎหมายที่มุ่งรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ (Social Legislation) จึงได้กำหนดบทสันนิษฐานความผิดในลักษณะทำนองเดียวกันนี้ เพื่อจะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้เป็นไปได้โดยสะดวกและได้ผลมากขึ้น จึงเป็นปัญหาว่าฝ่ายนิติบัญญัติจะกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ใน

ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญา ต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบความผิด

4.4.2 แนวทางแก้ไขปัญหา

จากประเด็นปัญหาข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า การที่กฎหมายได้บัญญัติเอาผิดและกำหนดบทลงโทษทางอาญาแก่บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลไว้ทันที ถ้าหากว่านิติบุคคลนั้นไปกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินั้นๆ โดยบรรดากรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลนั้น จะพ้นความรับผิดชอบทางอาญาได้ต่อเมื่อคนสามารถพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่มีผลเป็นการสันนิษฐานความผิดทางอาญาของจำเลย โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องมีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำ หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน แต่เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิด และต้องรับโทษทางอาญา ฉะนั้นบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยอาศัยสถานะของบุคคลมาเป็นเงื่อนไข มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา และยังขัดต่อหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด ซึ่งแม้บทบัญญัติของกฎหมายเหล่านี้จะตราออกมาโดยมีเจตนารมณ์เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม และบทบัญญัติตามข้อสันนิษฐานลักษณะนี้ จะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้เป็นไปได้สะดวก และได้ผลทางปฏิบัติมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ไมอาจที่จะทอดทิ้งหลักประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญาเสียได้ เพราะสาระสำคัญของการปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) และหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่มีหลักประกันการรับรองสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล โดยเฉพาะเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลที่ไม่อาจถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพ เช่น การถูกจับกุม หรือถูกคุมขัง โดยไม่มีพยานหลักฐานตามสมควรในเบื้องต้นแสดงว่าบุคคลนั้นได้กระทำการหรือมีเจตนาประการใด อันเกี่ยวกับความผิดตามที่ถูกกล่าวหา ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์แก่สังคมทางหนึ่งด้วยนั้น เมื่อได้คำนึงถึงผลได้ ผลเสีย และสภาพแวดล้อมทั้งหมดแล้ว จึงเห็นว่าบทกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานความผิดอาญาในลักษณะทำนองเดียวกันนี้มีอาจใช้บังคับได้ เพราะมีเนื้อความของบทบัญญัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่ามีความผิด

สำหรับกรณีตามปัญหาที่ว่า การกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบความผิดอันได้แก่องค์ประกอบในส่วนของ การกระทำ และองค์ประกอบภายในนั้น ด้วยความเคารพต่อคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ผู้เขียนเห็นว่า คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 12/2555¹¹ ดังกล่าว ได้วางบรรทัดฐานเฉพาะที่เกี่ยวกับ “รูปแบบ” ของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายของผู้แทนนิติบุคคลในทางอาญาไว้ว่า จะต้องเป็นการสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อ หลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา จึงจะไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่ยังมีได้ลงลึกถึง “เนื้อหาสาระ” ของข้อสันนิษฐานที่ว่าจะต้องมีความ “สมเหตุสมผล” เพียงใดหรือไม่ด้วย ดังนั้น ผู้เขียนเห็นควรเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น โดยใช้หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง ได้เคยบัญญัติรับรองหลักนิติธรรมให้ปรากฏขึ้นเป็นรูปธรรมไว้ว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ซึ่งคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556¹² วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติสถานการณ์การ พ.ศ. 2509 มาตรา 28/4 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วยโดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ประกอบมาตรา 3 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ ตาม มาตรา 6 คำวินิจฉัยดังกล่าวนี้ได้อ้างหลักนิติธรรม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง ประกอบแนวทางการวินิจฉัยปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งสันนิษฐานความรับผิดชอบในทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรมไว้อีกด้วย ทั้งนี้ หลักนิติธรรม (The Rule of Law) เป็นหลักกฎหมายสากลที่ได้รับการยอมรับในระดับระหว่างประเทศ และนานาชาติอารยประเทศ และเป็นการเปิดทางให้ศาลรัฐธรรมนูญใช้หลักปรัชญา Due Process of Law หรือสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากหลักศุภนิติกระบวนการมาจำกัดการตรากฎหมายของรัฐสภา ในทำนองเดียวกับที่ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกา (United States of Supreme Court) ได้เคยมีคำวินิจฉัยวางหลักไว้ในคดี Tot v. United States 319 U.S. 473 ค.ศ. 1945 ความว่า กฎหมายจะกำหนดข้อสันนิษฐานความผิดของบุคคลได้ก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล ระหว่างข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์

¹¹ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

¹² รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556 ในภาคผนวก ง.

กับข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบของบทสันนิษฐาน กล่าวคือ ถ้ามีข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐาน ย่อมเป็นที่แน่นอนแทบจะปราศจากข้อสงสัยเลยว่าข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์(องค์ประกอบ ความผิด) ย่อมมีอยู่ด้วย ฉะนั้น ผู้เขียนเห็นว่า ตามแนวทางดังกล่าว จึงสามารถนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหา โดยการกำหนดบทสันนิษฐานตามกฎหมายในความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ควรจะต้องมีขอบเขตหรือข้อจำกัดตามหลักความสมเหตุสมผลของข้อสันนิษฐานตามแนวทางที่ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาได้วางบรรทัดฐานไว้ มิใช่ฝ่ายนิติบัญญัติจะตรากฎหมายวางบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาแก่ผู้แทนนิติบุคคลได้ตามอำเภอใจอย่างไรก็ได้ และเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญาตามข้อสันนิษฐานที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลย ไม่มีความผิด” จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด อันเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ที่โจทก์ในคดีอาญา(พนักงานอัยการ และผู้เสียหาย) ต้องมีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำความผิดหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลย กล่าวคือ ควรจะกำหนดบทบัญญัติความผิดในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” ผู้เขียนเห็นว่า การบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ ไม่ขัดต่อหลักทั่วไปที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ได้เคยบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 เป็นฉบับแรก ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับจนถึงฉบับปัจจุบัน คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4 แต่อย่างใด

อนึ่ง นอกจากการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นว่า ในกรณีที่ฝ่ายนิติบัญญัติไม่ประสงค์จะตรากฎหมายกำหนดเป็นบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ให้มีคามรับผิดชอบไว้ก่อนก็ได้ แต่ยังสามารถกำหนดให้ผู้บริหารหรือผู้แทนนิติบุคคลต้องรับผิดชอบโดยกำหนดความรับผิดชอบของผู้บริหารหรือผู้แทนนิติบุคคลเอาไว้โดยชัดแจ้ง เช่น กำหนดองค์ประกอบความผิดไว้ว่า เมื่อผู้บริหารหรือผู้แทนนิติบุคคลมี “ส่วนร่วมรู้” ในการกระทำโดยมิต้อง “ลงมือกระทำ” ก็เป็นความผิด

แล้ว และกำหนดให้โจทก์เท่านั้นที่มีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงความผิด หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยในลักษณะทำนองเดียวกับกฎหมายของประเทศอังกฤษ หรือสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ ตามกฎหมายอังกฤษ The Companies Act 1967 Section 89(1) บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้และพิสูจน์ได้ว่าความผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ หรือโดยความประมาทของผู้อำนวยการ ผู้จัดการ หรือบุคคลอื่นใดที่มีฐานะคล้ายคลึงกับบุคคลต่างๆ เหล่านี้ บุคคลนั้นมีความผิดเช่นเดียวกับนิติบุคคล” และตามกฎหมายสหรัฐอเมริกา The Consumer Product Safety Act (15 U.S.C.A Section 2070 (6)) กำหนดว่า “ในกรณีที่ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ หรือตัวแทนของบริษัท รู้หรือเจตนา สั่งให้อ่านาจ หรือกำหนดการใดๆ โดยฝ่าฝืนทั้งหมด หรือแต่บางส่วนในมาตรา 19 และไม่ยอมกระทำการตามคำสั่งที่บริษัทได้รับจากคณะกรรมการ จะต้องถูกลงโทษตามมาตราดังกล่าวโดยไม่คำนึงว่าบริษัทจะได้รับโทษหรือไม่” ซึ่งได้กำหนดในทำนองเดียวกับกฎหมายอังกฤษว่า ผู้บริหารนิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบเมื่อผู้บริหารนิติบุคคลมีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดนั้นด้วย นอกจากนี้ตามรัฐธรรมนูญด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 332 กำหนดว่า “การดำเนินคดีกับบริษัท และสมาชิกของสมาคม เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะด้วยเกิดจากการกระทำ หรือละเว้นการกระทำใดๆ ของนิติบุคคลให้บุคคลที่เป็นกรรมการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลในเวลาที่มีการกระทำความผิดรับผิดชอบด้วย และจะต้องถูกดำเนินคดีเช่นเดียวกับนิติบุคคล หรืออาจต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด และไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเกิดขึ้นได้” ตามแนวทางดังกล่าวจึงมิใช่เป็นการกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดอาญาของจำเลยให้ครบองค์ประกอบความผิดแต่ประการใด เพราะโจทก์ยังต้องมีการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยที่เป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนนิติบุคคล ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล โดยไม่มีการวางบทสันนิษฐานของกฎหมายเพื่อผลักภาระการพิสูจน์ไปยังฝ่ายจำเลยที่จะต้องพิสูจน์ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นแต่อย่างใด

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ ผู้เขียนขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นว่า คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายซึ่งมีอำนาจหน้าที่ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย พ.ศ. 2553 และตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 282(3) สามารถเสนอความเห็นและข้อเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) และสภาพัฒนาการปฏิรูปแห่งชาติ (สปร.) เพื่อขอแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติ

แห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งมีจำนวนหลายฉบับที่บัญญัติถ้อยคำในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนมิได้มีส่วนร่วมหรือรู้เห็น หรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เช่น ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 และพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 เป็นต้น ซึ่งกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลโดยอาศัยสถานะของบุคคลมาเป็นเงื่อนไขสันนิษฐานให้รับผิดทางอาญา ผู้เขียนเห็นว่า ควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายเหล่านั้น โดยกำหนดบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของกรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนนิติบุคคล ในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” ซึ่งการกำหนดบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะทำนองนี้ ไม่ได้สันนิษฐานความผิดอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคลมาเป็นเงื่อนไขสันนิษฐานให้รับผิดทางอาญา แต่สันนิษฐานการกระทำ และต้องให้โจทก์มีการพิสูจน์ว่าจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลที่การกระทำผิดนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน ซึ่งการบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ย่อมไม่ขัดต่อข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญข้างต้น แต่ประการใด

4.5 วิเคราะห์ปัญหาบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งอาจมีปัญหากับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และแนวทางแก้ไขปัญหา

4.5.1 วิเคราะห์ปัญหาบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งอาจมีปัญหากับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

จากผลการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เป็นจำนวนหลายฉบับซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายมหาชน ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคล ในที่นี้ขอยกกลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2551 มาตรา 300 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 268 มาตรา 269 มาตรา 270 มาตรา 271 มาตรา 272 มาตรา 273 มาตรา 274 มาตรา 279 มาตรา 280 มาตรา 281 มาตรา 281/6 มาตรา 281/9 มาตรา 281/10 มาตรา 284 มาตรา 286 มาตรา 290 มาตรา 292 มาตรา 296 มาตรา 297 มาตรา 298 หรือมาตรา 299 เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดนั้น” พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 บัญญัติว่า “นิติบุคคลใดกระทำความผิดตามมาตรา 5 มาตรา 7 มาตรา 8 หรือมาตรา 9 ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท และวรรคสอง กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลตามวรรคหนึ่งกระทำความผิด ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” พระราชบัญญัติสัญญาซื้อขายล่วงหน้า พ.ศ. 2546 มาตรา 135 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 126 มาตรา 127 มาตรา 128 มาตรา 129 มาตรา 130 มาตรา 131 มาตรา 133 หรือมาตรา 138 เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 153 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้รับใบอนุญาตเป็นนิติบุคคลกระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษจำคุกหรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 และพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้สำรวจแล้วอีกกว่าร้อยฉบับ เป็นต้น ซึ่งมีบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน คือ กำหนดบทสันนิษฐาน

ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในทำนองว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ (ระวางโทษ) ตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้มีส่วนรู้เห็นยินยอม หรือคนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว” เพียงแต่ยังไม่มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญว่าบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติต่างๆ เหล่านี้ มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ และเป็นอันใช้บังคับมิได้แต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นเพราะยังไม่มีปัญหาที่คู่ความได้โต้แย้งขึ้นเป็นคดีในศาล (ศาลยุติธรรม หรือศาลอื่นๆ) ที่ศาลจะได้ส่งเรื่องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยตรวจสอบตามหลักความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย หรือกรณียังไม่มีกรณีเสนอเรื่องพร้อมความเห็นผ่านทางผู้ตรวจการแผ่นดินต่อศาลรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายตามรัฐธรรมนูญ ปัจจุบันคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 45 จึงมีปัญหว่ากลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ข้างต้นเหล่านี้ จะมีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ซึ่งอาจขัดต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือไม่ อย่างไร

4.5.2 แนวทางแก้ไขปัญหา

จากการที่ศาลรัฐธรรมนูญได้วางหลักไว้ในคำวินิจฉัยที่ 12/2555¹³ ซึ่งวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง ที่บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” (ปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4) ซึ่งเป็นคำวินิจฉัยฉบับแรกที่ได้วางหลักการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล ต่อมาได้มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 5/2556¹⁴ ซึ่งวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้กรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดกับนิติบุคคลนั้น โดยไม่ปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพราะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง

¹³ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

¹⁴ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข.

จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ตาม มาตรา 6 และหลังจากนั้นยังมีอีกหลายคำวินิจฉัยที่ศาลรัฐธรรมนูญได้วางหลักการวินิจฉัยไว้ในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ในกรณีที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในทำนองที่ว่า “ถ้าผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องร่วมรับผิดกับนิติบุคคลด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคล” โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำใด ๆ ของกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นว่ามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลแต่อย่างใด คงพิสูจน์แต่เพียงว่าเมื่อนิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ และจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลดังกล่าวเท่านั้น ซึ่งไม่เกี่ยวกับการกระทำของกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลที่กระทำความผิดแต่อย่างใด บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่วางข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการสันนิษฐานไว้แต่แรกแล้วว่า กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นได้กระทำความผิดร่วมกับนิติบุคคลด้วย อันมีผลเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนไปยังกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นทั้งหมดทุกคน ดังนั้น จึงเป็นบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานที่มีผลเป็นการสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของจำเลย โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำ หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยที่เป็นกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นก่อน แต่เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิด และต้องรับโทษทางอาญา ฉะนั้น บทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยอาศัยสถานะของบุคคลมาเป็นเงื่อนไข มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา และยังขัดกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด ดังนั้น จากการพิเคราะห์บทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว ผู้เขียนมีความเห็นว่า เห็นควรนำเหตุผลจากแนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญข้างต้น มาใช้เป็นเหตุผลในเชิงนิติวิธี (Juristic Method) หรือวิธีการทางกฎหมาย ประกอบแนวในการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความ

รับผิดชอบทางอาญาของผู้แทน นิติบุคคลไว้ในทำนองว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคลให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ(ระหว่างโทษ) ตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้มีส่วนรู้เห็นยินยอม หรือคนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว” ซึ่งเป็นการกำหนดข้อสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลให้มีความรับผิดชอบไว้ก่อน โดยโทษก็ไม่จำเป็นต้องมีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยที่เป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล แต่กลับผลักภาระการพิสูจน์ไปยังฝ่ายจำเลย ที่หากจะพ้นความรับผิดชอบทางอาญาได้ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำ ความผิดของนิติบุคคลนั้น จึงเป็นบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องมีความรับผิดชอบและรับโทษทางอาญาตามที่กฎหมายบัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำ หรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และมีผลเป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ดี จากผลการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ยังมีกลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติบางฉบับที่มีบทบัญญัติกำหนดในอีกแนวหนึ่งแตกต่างจากกลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ข้างต้น ซึ่งอาจมีปัญหาว่าจะขัดต่อหลักการของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือไม่ เช่น พระราชบัญญัติบริหารมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 มาตรา 221 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ ผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรู้เห็นเป็นใจกับการกระทำความผิดนั้นหรือซึ่งมิได้จัดการตามสมควร เพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” พระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 มาตรา 36 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” และตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 มาตรา 114 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของ

นิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 มาตรา 72 เป็นต้น จากการพิเคราะห์บทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า ในประเด็นปัญหานี้มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2556¹⁵ วินิจฉัยว่า วางหลักว่า “พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 เป็นการบัญญัติถึงกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิด และการกระทำความผิดนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการไม่สั่งการ หรือการกระทำการ หรือการไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการหรือบุคคลใดๆ ที่ต้องรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ก็ให้บุคคลที่กระทำการ หรืองดเว้นกระทำการตามหน้าที่ดังกล่าว ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดที่นิติบุคคลกระทำด้วยเป็นบทบัญญัติที่กำหนดตัวบุคคลที่ต้องรับผิดชอบในทางอาญาร่วมกับนิติบุคคล เนื่องจากนิติบุคคลเป็นบุคคลสมมุติตามกฎหมาย ซึ่งไม่สามารถกระทำการใดๆ ได้ด้วยตนเอง หรือไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกได้ หากปราศจากบุคคลผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายให้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้น จึงมิใช่เป็นบทสันนิษฐานความผิดของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดไว้ก่อนตั้งแต่แรกเริ่มคดี หากแต่โจทก์ยังคงต้องมีหน้าที่พิสูจน์ถึงการกระทำหรืองดเว้นกระทำตามหน้าที่ของบุคคลดังกล่าวก่อนว่าเป็นผู้สั่งการ หรือไม่สั่งการ หรือกระทำการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำ หรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทั่วไปของความรับผิดทางอาญาที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับผลแห่งการกระทำหรืองดเว้นกระทำนั้น เมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด และการกระทำหรืองดเว้นกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบความผิด อาศัยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง”

ดังนั้น จากเหตุผลในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในกลุ่มตัวอย่างหลังตามพระราชบัญญัติฉบับเหล่านี้ ไม่ได้บัญญัติวางบทสันนิษฐานความผิดของผู้บริหารหรือผู้แทนนิติบุคคลแบบอัตโนมัติอย่างในพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 และกลุ่มตัวอย่างแรกตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ข้างต้น ที่กำหนดบทสันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล ต้องมีความรับผิดทางอาญาไว้ก่อน โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์

¹⁵ รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2556 ในภาคผนวก ข.

ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยที่เป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคล แต่กลับผลักภาระการพิสูจน์ไปยังฝ่ายจำเลย ที่หากจะพ้นความรับผิดทางอาญาได้ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น แต่ตามบทบัญญัติของกฎหมายบางฉบับในกลุ่มหลังเหล่านี้ฝ่ายโจทก์ยังต้องมีการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นหรือไม่ก่อน ผู้เขียนจึงเห็นว่าบทบัญญัติในกลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติบางฉบับเหล่านี้มิใช่ข้อสันนิษฐานความผิดของผู้แทนนิติบุคคล หากแต่เป็นองค์ประกอบของการกระทำความผิด ไม่มีผลเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ไปยังฝ่ายจำเลย กล่าวคือ โจทก์ยังต้องมีการพิสูจน์ถึงความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของการกระทำความผิด มิใช่นำพยานหลักฐานมาพิสูจน์เพียงการกระทำความผิดของบริษัทหรือนิติบุคคลอย่างเดียว จึงเห็นว่าไม่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนในคดีอาญาว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) แต่อย่างใด ดังนั้น บทบัญญัติแห่งกฎหมายบางฉบับในกลุ่มหลังที่กำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะเช่นนี้ จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” แต่อย่างใด และเป็นบทบัญญัติที่ใช้บังคับได้โดยไม่ละเมิดต่อหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิดตามรัฐธรรมนูญ รวมทั้งยังเป็นการบัญญัติกฎหมายที่มีเนื้อความหรือวัตถุประสงค์สอดคล้องกับหลักการสากลตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ข้อ 14-2 ซึ่งผูกพันประเทศไทยโดยตรงในฐานะรัฐภาคีอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาดังต้น ผู้เขียนขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวไว้ว่า นอกจากผู้ตรวจการแผ่นดินตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน หรือในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้นนอกวงงานของสภานิติบัญญัติแห่งชาติซึ่งเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาพิพากษาคดี ศาลฎีกา และศาลปกครองสูงสุดโดยมติของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา หรือที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด จะได้ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยชี้ขาดว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล

มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 5 ประกอบมาตรา 45 รวมทั้งประชาชนใช้สิทธิยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดินตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ. 2542 มาตรา 14(1) เพื่อเสนอเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะเดียวกัน และมีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีข้อความขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญดังกล่าวแล้ว บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ยังมีสิทธิยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีคำวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลโดยอาศัยสถานะของบุคคลมาสันนิษฐานให้รับผิดชอบทางอาญามีข้อความขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญได้อีกช่องทางหนึ่ง ซึ่งการใช้สิทธิดังกล่าวต้องเป็นกรณีที่ไม้อาจใช้สิทธิโดยวิธีการอื่นได้แล้ว ตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยศาลรัฐธรรมนูญและวิธีพิจารณาคดีของศาลรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ ตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 235 ได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้เช่นเดียวกันกับ มาตรา 212 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

กล่าวโดยสรุป จากการที่ผู้เขียนนำเสนอบทวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในหัวข้อต่างๆ ผู้เขียนจึงขอสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว เห็นว่า บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้มีสิทธิร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยปัญหว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งมีจำนวนหลายฉบับที่กำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคลให้กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วม หรือรู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำ ความผิดของนิติบุคคลนั้น” เป็นบทบัญญัติที่มีข้อความขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายรัฐธรรมนูญดังกล่าว และประชาชนมีสิทธิที่จะยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดินตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ. 2542 มาตรา 14(1) ซึ่งมีอำนาจในการสำรวจและรวบรวมกฎหมายทุกฉบับที่มีบทบัญญัติในลักษณะทำนองเดียวกัน เพื่อเสนอเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะเดียวกัน และมีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีข้อความขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญดังกล่าว รวมทั้งในการที่ศาลจะใช้บทบัญญัติแห่งกฎหมายบังคับแก่คดีใด ถ้าศาลเห็นเองหรือคู่ความโต้แย้งพร้อมด้วยเหตุผลว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ให้ศาล

(ศาลยุติธรรม) ส่งความเห็นเช่นนั้นตามทางการเพื่อศาลรัฐธรรมนูญจะได้พิจารณาวินิจฉัยว่าบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของบรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลมีข้อความที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ ตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 234 ได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้เช่นเดียวกันกับ มาตรา 211 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ตลอดจนบุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญโดยตรงเพื่อให้มีคำวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนของนิติบุคคลโดยอาศัยสถานะของบุคคลมาสันนิษฐานให้รับผิดทางอาญามีข้อความขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญได้ ทั้งนี้ ตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 235 ได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้เช่นเดียวกับ มาตรา 212 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 นอกจากนี้ขอให้คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายซึ่งมีอำนาจหน้าที่ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายของประเทศให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย พ.ศ. 2553 และได้กำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปฏิรูป (ปี 2558) มาตรา 282(3) เสนอความเห็นและข้อเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติแห่งชาติ(สนช.) และสภาพัฒนาการแห่งชาติ(สพช.) เพื่อเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งมีจำนวนหลายฉบับที่บัญญัติถ้อยคำในลักษณะที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไขดังกล่าว และผู้เขียนเห็นว่า ควรนำหลักนิติธรรม (The Rule of Law) มาปรับใช้ในเชิงนิติวิธี (Juristic Method) เพื่อเป็นเหตุผลประกอบแนวทางในการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของบรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนของนิติบุคคล เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาตามที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลในทางอาญา และฝ่ายนิติบัญญัติควรดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่บัญญัติถ้อยคำในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษ ตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วมหรือรู้เห็น หรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เช่น ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 และพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139 เป็นต้น ซึ่งกำหนดบทสันนิษฐานความ

รับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข ทั้งนี้ กลุ่มกฎหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่จะตราออกมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ เช่น เพื่อพิทักษ์สิทธิผู้บริโภคที่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจน้อยกว่าผู้ประกอบการจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดบทบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามกฎหมายเป็นนิติบุคคล และกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาแก่บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนนิติบุคคลที่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลด้วยนั้น เพื่อให้วัตถุประสงค์ของกฎหมายเหล่านี้ที่ตราออกมาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม และบทบัญญัติสันนิษฐานความผิดทางอาญานี้จะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้เป็นไปได้โดยสะดวก และได้ผลมากขึ้น โดยไม่ละเมิดหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” โดยการกำหนดบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของกรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” ซึ่งการกำหนดบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะทำนองนี้ ไม่ได้สันนิษฐานความผิดทางอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข แต่สันนิษฐานการกระทำ และต้องให้โจทก์มีการการพิสูจน์ว่าจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลที่การกระทำผิดเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน ซึ่งการบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ไม่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญข้างต้นแต่ประการใด ทั้งนี้ หากฝ่ายนิติบัญญัติไม่เร่งดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าวให้สอดคล้องต่อข้อสันนิษฐานของกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้แล้ว เมื่อใดที่เกิดเป็นคดีความขึ้นแล้วมีการเสนอเรื่องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามหลักความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย ซึ่งถ้าหากวินิจฉัยชี้ขาดว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้บริหารนิติบุคคลนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ เป็นอันใช้บังคับมิได้ ผลจะเป็นว่าบรรดากรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลนั้นจะ ไม่มีความรับผิดชอบทางอาญาเลย แม้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นด้วยก็ตาม